

Türkiye’de Dindarlığa İçeriden Eleştiri: Nurettin Topçu ve Hareket Dindarlığı¹

Insider Criticism of Religiosity in Turkey: Nurettin Topcu and the Actionary Religiosity

Hasan SARI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora

Öğrencisi, hasanalperen0133@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 22.10.2019 Düzeltme/Revised: 11.11.2019 Kabul/Accepted: 26.12.2019

Öz:

Dindarlığın taassup biçiminde dışa vurumuyla toplumsal bütünlüğün zarar görmesi dünyada ve ülkemizde gözlenen bir vakıadır. Bu duruma eserlerinde betimsel olarak yer veren Nurettin Topçu’nun dindarlık anlayışı ve toplumdaki din anlayışına yönelik eleştirisi incelenmiştir. 1980’lerin ortalarından itibaren kamuoyuna laik-dindar çatışması şeklinde yansıyan, Türkiye’de Müslümanların pozitivism ile dogmatizm arasındaki sıkışmışlığını yazarın öngördüğü düşünülmektedir. Ayrıca “dindar” kavramının muhteviyatındaki ibadet-ahlak dikotomisi sorununa Topçu perspektifinden çözüm aranmıştır. Topçu’nun modern bireyin hakikat arayışına denk düşecek bir felsefe-tasavvuf terkihini, yaşanan problemlere çözüm olarak sunduğu görülmüştür. Onun hür irade temelinde oluşan “isyan ahlakı” düşüncesinden ve analizlerinden “hareket dindarlığı” olarak kavramlaştırdığımız bir dindarlık tipi ortaya çıkmıştır. Çalışmada Topçu’nun eserlerinden hareketle olumsuz temsil edilen dindarlığın üç boyutu analiz edilmiştir: Hurafelerin eşlik ettiği taassup, dini kaidelerin öne çıkarıldığı şekilcilik ve dinin toplumsal meşruiyetinin istismarı. Topçu’nun amacı toplumun manevi altyapısı olan dinin birey için taşıdığı nihai anlamı korumak, onu eşsiz mevkiinden dünyalık alana indirmemektir. Denilebilir ki başta ahlak olmak üzere her şeyle irtibatlı gördüğü din kurumuna, diğer toplumsal kurumlardan ayrı ve özel bir önem atfetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Hareket, İstismar, Nurettin Topçu, İsyah Ahlakı

¹ Bu makale, 23 Mayıs 2019 tarihli Uluslararası Mersin Sempozyumu’nda sunulan aynı isimdeki tebliğin muhteviyatının genişletilmesi ile oluşturulmuştur.

GİRİŞ

“Türlü sefaletlerle ihtirasların parça parça böldüğü hasta bir vücudu andıran İslam dünyası, en bedbaht devirlerinden birini yaşıyor ve her İslam memleketinde ruhlar birbirinden ayrılmış, birbirlerine saldırıyorlar. Her sene yüz binlerle ziyaretçi ile dolan Kâbe’nin etrafında ruh birliği ve beraberliği meydana gelemiyor. Bunun sebebi ne siyasi ne iktisadi ne de esasında ilmi bir fikridir. Kalbe karşı gelen kaideleri İslam çerçevesi içinde insan ruhunun esaret zinciri yapmakla geçinenler kendilerine din adamı dedirttikçe ve halkın bunlara hürmet ve itibarı devam ettiği müddetçe İslam dünyasının içinde yüzdüğü sefaletten kurtulması imkânsızdır.” (2017a, s. 15)

Türkiye’de din sosyolojisi sahasında en çok tartışılan konuların başında dine ve dindarlığa bakış gelmektedir. Üstelik bu kavramlar her türden platformda uzmanı olmayanlar tarafından dahi gelişigüzel konuşulmakta ve yapılan tartışmalar kamuoyunu meşgul etmektedir. Din, bazıları tarafından yaşanan problemlerin sebebi olarak görülürken bazıları onun eksikliğinden dem vurmaktadır. Sık sık dinin ahlak yerine kullanılmasına da rastlanır. Tartışmalar, bu kavramları her bireyin kendi tecrübesi, kültürü, ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir referans çerçevesinde değerlendirdiğini göstermektedir. Bu çalışma ile herhangi bir din tanımı yapılmayacak, Nurettin Topçu’nun dindarlık tarzıyla kendine has sosyal konumlanışı incelenecektir. Ayrıca dindarlığı halk dindarlığı-elit dindarlık gibi sosyal sınıflara göre dikey boyutta ele almak yerine öz-biçim dikotomisinde ibadet esaslı dindarlık ve ahlak merkezli dindarlık düzleminde ele alınması tercih edilmiştir.

İnsanoğlu varlık ve güvenlik endişeleri nedeniyle manevi bir dayanak edinmeden yapamamaktadır. Bu zorunluluk toplumda farklı şekil ve derecelerde tezahür etmektedir. Kimileri manevi dayanak anlamında toplumsallığın empoze ettiği dini, muamelat (uygulama) olarak anlamış ve çevresinde bu yolla meşruluk aramıştır. Kimileri ise uygulamayı ihmal ya da terk ederek insanın kişiliğini oluşturan davranışlarına yön veren doğrular bütünü anlamında, ahlak olarak ele almıştır. Bu iki tutumu birleştirenlerin görülmesine rağmen dine bakışta yaşanan sorunlardan biri, Türkiye’nin toplumsal şartlarında bu iki marjinal ucun taban bulup güçlenmesiyle kutuplaşmanın doğmasıdır. Birinin pozitivizmden diğerinin dogmatizmden beslendiği anlaşılan bu iki kesime Nurettin Topçu’nun varoluşsal itirazları vardır. Bu konular Topçu’nun eserleri esas alınarak analiz edilmiştir. Zira modern çağ insanının madde-ruh arasındaki açmazına Nurettin Topçu’nun “hareket dindarlığı” adıyla kavramlaştırabileceğimiz bir önerisi olduğu açıktır: Sorumluluklarını bilen hür irade hem kişisel hem de toplumsal bazda hakikat peşinde olacak, kendini bildiği gibi yaratıcısını da bilecek, belli bir ahlaki amaçla hareket ettiğinden önüne çıkan meselelerde aldanmayacaktır. Topçu’ya özgü bir başka kavramla “isyan ahlakı”na sahip olacaktır.

1. Yaşamı ve Dine Yönelişi

Nurettin Topçu birçok insana göre sıradan sayılamayacak, gelgitlerle dolu bir hayat yaşamıştır. Kara’nın, Nurettin Topçu biyografisinden öğrendiğimize göre, Sorbonne’da doktorasını veren ilk Türk öğrencidir ve mezuniyet yılının en başarılı doktora tezini yazmayı

başarmıştır. Buna karşın hocası Blondel'den Sorbonne'da kalması yönündeki teklifini ülkesine duyduğu vefa hissi nedeniyle kabul etmez. Yurt dışında baş tacı edilen Topçu'yu, çok yönlü bir lisans eğitimi almış olmasına rağmen, Türkiye'de parlak bir ikbal beklememektedir. Zira çok istediği halde akademik görev al(a)mamıştır. Filozof kimliğini haiz yurt dışında felsefe eğitimi almış aydın bir karakter, bir Nakşibendî şeyhine intisap etmiş, onun müridi olmuştur. Dünya görüşü olarak tasavvufu ve dini referans alan Topçu, buna karşın dindarlara sıkı eleştiriler yöneltmiş, din istismarı ile mücadele etmiştir. Yaşamının neredeyse tamamını bekâr olarak geçirmiş, aile hayatı kur(a)mamıştır. Tek parti döneminde de Demokrat Parti döneminde de ötekileştirilen bu üretken fikir adamı siyasi arenada yer al(a)mamıştır (Kara, 2013). Hep cemiyet içinde yaşayan sosyal eğilimli bir insan olduğu halde eserlerinden de anlaşılacağı üzere ömrünce münzevilik hissi taşımıştır.

Topçu, felsefi bir soyutlamayla ahlaki bir incelmışliğin ürünü olarak algıladığı mistisizmi Avrupa'da öğrenir. Yurda dönüşünde kendi kültüründe, orada öğrendiği mistisizmi arar. Ancak bu arayış onda büyük bir hayal kırıklığına yol açacaktır. İleride dindarlık eleştirisinde bahsedileceği üzere, toplumsal düzeyde takip edilen dinsel hayat ve mevcut din anlayışı, onun aradığı incelmışliği sunmaktan uzaktır (Şehsuvaroğlu, 2011, s. 61). Bahadır, logoterapik bir araştırma neticesinde kaleme aldığı "*İnsanın Anlam Arayışı ve Din*" adlı eserinde, hayatın anlamına yönelik en yoğun sorgulamanın gerçekleştiği gelişim döneminin 25-45 yaş aralığına, yetişkinlik dönemine denk geldiğini yazar (2002, s. 174). Bu görüşe uygun şekilde Topçu, her ne kadar ayağı yere sağlam basan bir felsefesi ve inanç geçmişi olsa da konjonktürel olarak karşılaştığı problemleri aşmak için çeşitli arayışlara ve iç muhasebelere girmiştir. Yaşamında karşılaştığı engeller ve yoksunluklar onu, Abdülaziz Bekkine'nin yanında bulacağı huzur ve dinginlik atmosferine hazırlamıştır. Topçu'nun yönelim ve arayışının anlaşılması için Bainbridge ve Stark'ın (1985) geliştirdiği yoksunluk kuramı çerçevesinde din ve tasavvufun bir sığınak olması ve telafi edici işlevi üzerinde durulabilir². Buna göre insanlar; bazı mükâfatların kıt olduğu, toplumda eşit olarak dağılmadığı gerçeği ile karşılaşınca arzuladıkları halde elde edemedikleri bazı mükâfatlara öldükten sonraki hayatta sahip olma çabasına girebilirler. Bir anlamda kayıplarını telafi etmiş, denkleştirmiş olurlar (Kirman, 2016, s. 74). Din burada, fonksiyonel anlamda denkleştiricidir. Öyle ki birçok insan kişisel hayatında yolunda gitmeyen durumlar karşısında arayışlara çıkmış, tutunacak bir dal aramıştır. Nitekim Marx "*Din, baskı altında ezilen yaratığın iç çekişidir; kalpsiz bir dünyanın kalbi ve ruhsuz koşulların ruhudur. Halkın afyonudur.*" derken bu sosyo-psikolojik görüden hareket etmektedir. Hz. Muhammed tebliğe başladığı zamanlar ona ilk inananlar, bariz şekilde varlıklı, ayrıcalıklı sınıf değildi. Tıpkı yukarıdaki sözde belirtildiği üzere ezilen, değersiz görülen, statü sahibi olmayan, dezavantajlı gruplar (fakirler ve kadınlar), dinin denkleştirici

²Marx'ın din konusundaki görüşüne dayanan yoksunluk kuramı; "*gelir, çalışma şartları, siyasî haklar, toplumsal saygınlık gibi yönlerden bazı hak ve imkânlardan yoksun, mahrum olan insanların mevcut durumlarını değiştirmek üzere toplumsal hareketlere katılma eğiliminde olduklarını* (Kirman, 2016, s.341-2)" söyler. Yoksunluğun ölçütünün kıyaslama neticesinde bireyin kendisi tarafından belirlendiği durumlarda "görelî yoksunluk" söz konusudur. Bu hipotez Wilson, Stark, Glock, Bainbridge vs. yeni kuşak din sosyologları tarafından destek görmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stark, R.-Bainbridge, W. S. (1985). *The Future of Religion: Secularization, Revival, and Cult Formation*. Berkeley: University of California Press.

fonksiyonu mucibince iman etmişler ve Mekke döneminin zorluk yıllarında bile imanlarından dönmemişlerdi.

Aldığı eğitim, yaşamda karşılaştığı zorluklar ve zorunluluklar, içinde bulunduğu sosyo-kültürel atmosfer ve tüm bunların etkilediği şahsiyeti ile Topçu, Bekkine'nin yol göstericiliğinde tasavvufi terbiye almasına rağmen bir dini guruba katılmaktan imtina etmiştir. Her şeye rağmen o özgün bir hareket başlatacak potansiyel taşımaktaydı. Nitekim onun kırk yıllık muallimliğinde yetiştirdiği talebeleri ve neşrettiği yazılarıyla adıyla özdeşleşen bir düşünce mektebi oluşmuştur.

2. Dindarlık Eleştirisi

Türkiye'deki dindar çevrelerle siyasi, sosyal, kültürel ortak duyarlılığa sahip olduğunu gördüğümüz Topçu, yazılarında Anadolu insanın geçmişini ve İslami değerleri referans alır. Buna rağmen alışlagelmedik şekilde, dindar çevreleri adeta topa tutar ve yer yer suçlayıcı bir dil kullanır. "İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır" mantığından hareket eder. Düşüncenin yaşam tarzını etkileyeceği idealinden hareketle inancı İslami olanın, yaşayışının da dindarane olması gerektiğini belirtir. Oysaki birtakım realiteler bahanesiyle inanç, yaşama yenik düşmektedir. Eleştirisinin temeline ahlak problemini koyan Topçu, bu çelişkiyi inanç ve yaşayış makasının açılmasına yorar. O yine diyalektiğin düşünce boyutuna ağırlık verir, anlayış ve zihniyette bazı arızalar tespit eder. Mesela son asırlarda hurafeler yaygınlaşmış, ruhsuz bir iskelet halinde yaşatılan İslam ruhi kuvvetini kaybetmiştir (2017e, s. 257). Modern yapıların dini mefkûreye bakışındaki kırılma da bu inkırazda tuz biber ekmiştir. Artık ahlak sorunu haline gelen dindarlık, idealle uyumsuz ve problemlidir. Bu durum modernleşmenin toplumda ne kadar etkin olduğunun ve insanlardaki kognitif yapıyı ne ölçüde değiştirdiğinin de ispatıdır. Öyle ki maddi öğeler hızla modernliğe ayak uydururken manevi alt yapının³ değişime direndiği, ideali yaşatamazken dezenformasyona uğradığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen kendini yenileyemeyen gelenek, kolektif bilinci yönlendiren içkin bir kuvvettir. Zihniyetteki bu gerilik ve yozlaşma, Topçu'yu yer yer karamsarlığa sürüklemiştir.

Kurumsal dine, din dışı çevrelerden gelebilecek zarardan çok daha fazlasını, ait olduğu din ve ahlaki temsil edemeyen müntesiplerinin verdiğini düşünen Topçu için, istismara kapı açan "taassup ve şekilcilik", ciddi meseledir. İlkın, Türk toplumunun modernliğin bilimsel ayağı olan pozitivism ile dini kabullere yaslanan dogmatizm arasındaki sıkışmışlığını fark etmiş, bu sebeple iki aşırı uçla da yaşamı boyunca mücadele etmiştir. Bu çift yönlü mücadelenin dramatik olanını, ideal olarak tanıdığı İslam'ı yozlaştırıp istismar edenlere karşı yapmıştır.

Topçu yurt dışı eğitiminden sonraki yaşamında karşılaştığı toplumsal aksaklıkların başında samimiyetsiz din kesiminin geldiğini düşünür. Bu konudaki edebi tasvirlerinde -

³Burada Marks'ın komünizm tezini anlatırken kullandığı "alt yapı" kavramı bilinçli şekilde kullanılmıştır. Toplumun yapısını maddi temellere indirgeyen Marks'ın tersine Topçu, toplumu manevi dinamizm üzerine bina eder.

bilhassa Anadolu köylüsünün ezilmişliğini konu edindiği “Taşralı” hikâyelerinde- (2018b) karamsar ruh hali gözlerden kaçmaz. O kendisinin de içinde bulunduğu muhafazakâr toplumsal kesimi (kültürel sınıfı) İslam’a yakıştıramaz, yetkin ve etkin bulmaz. Bazılarını dindar olmayıp sadece dindar geçinmekle suçlar. *Allah’ın umumi vekâletine sahipmiş gibi* davranan, kirlerini dindarlık libası ile örten bu kişileri her türlü aydınlığın, kültürün, insaniyetin baş düşmanı sayar (2017e, s. 89). Ona göre *sadece nüfus cüzdanı ile Müslüman olmak ve yalnız camide kulluk yapmak ne Allah’ı tanımaktır ne de gerçekten Müslüman olmak için yeterlidir.* (2017a, s. 26). Din yolunu daraltan ve yürünmez hale getirenleri, musibet olarak niteler. Onun kritiklerinden istismar, taassup ve şekilcilik olmak üzere üç boyut ortaya çıkar:

“Çeşitli ibadet şekillerini taklit ederek halkı aldatan bu dalkavuklar, bizzat dini hayata musibet getirmişlerdir. İbadetleri riya, ithamları Allah’a dalkavukluk, dini müdafaaları sahtekârlık olan bu adamlar, devirlerin icabına uygun olan her çeşit fikir ve inancı kitaba uydurmuşlardır. Onların Allah adını dilden düşürmeyen tavırları samimi değildir; ibadetlerindeki coşkunluklar, o namazlar, oruçlar, hepsi yalandır.” (2013, s. 58).

2.1 Taassup

Taassup sözcüğünün asabiyet ile kök bağlantısı olup “gergin ve sinirli davranmak” anlamının yanı sıra soy, parti veya din tutkunluğunda fanatizme yönelmek anlamı da vardır. Bilindiği gibi taassup Türkçede *bağnazlık ve tutuculuk* gibi kelimelerle karşılanmıştır (1998) ve batı literatüründe “skolâstik düşünce” ile ilişkilendirilmiştir. Bir fikre körü körüne bağlanmayı işaret eden “softa” sözcüğü ile benzer anlam taşır. Bu pejoratif anlam kümesine çoğu zaman mutaassıp yerine kullanılan “yobaz” sözcüğü de eklenebilir. Softalık ya da yobazlığı, dini düşüncenin karartılmış, saptırılmış bir biçimi olarak görmek mümkündür. Zira kendi doğrusuna inanmak konusunda mutaassıp kimse *kesin inançlıdır* (Hoffer, 1995). Kendi inandığından başka inanmaya değer bir şey görmeyen insandır. Böylesi bir yargının günümüzün postmodern toplumlarının çok kültürlü yapısını tehdit ettiği düşünülmekte, en çok da barışı tehlikeye atacak olaylara sebebiyet vereceğinden endişe edilmektedir. Zira dini taassup içinde olan birey kendini güvende hissetmeyeceğinden karşılaştığı yeni durumlara içgüdüsel bir tepki gösterecektir. Din ve tarih hamiyeti ile diken üstünde olan taassup ehli, potansiyelinin saldırganlığa dönüşmesine yatkın olmaktadır. Bu reaksiyonun özellikle transizyonel özellik gösteren toplumlarda yer yer çatışmalara yol açtığı gözlenmektedir. Oysaki dinin esası diye şiddetle savunulan bazı kaideler, birtakım hurafelerden ve sorumsuz insanların beyanlarından ibaret kalmaktadır. Topçu, bu minvalde İslam dünyasında skolâstik düşüncenin varlığını tartışır ve kaynağını ise X.-XI. yüzyıllarda Aristo felsefesinden etkilenen İslam filozoflarında arar (2017a, s. 56). Üstatların buyruklarını tartışmasız taklit etmeye sebebiyet veren ve yüzyıllardır yaşana yaşana katılan bu kendini algılayış ve dünya görüşü, Müslümanları ahlaki çöküşe sürüklemektedir.

Topçu’ya göre cahillerin elinde dini kaideler katılmış, hayatî kuvvetini kaybederek bugünkü taassubu doğurmuştur. İlim ve taassup, muallimlik ve yobazlık zıt kuvvetlerdir.

Sistemli bir toplumsal eleştiri olan “Amerikan Mektupları” adlı eserinde (2018c) Topçu, “Müslüman İstanbul ve Şimdiki Dindarlık” başlığı altında dindarların fotoğrafını çeker. Kendisi gibi düşünmeyenlere saldıran tutucu din adamlarını İslam ahlakı ile bağdaştırmaz. Softaları ümmetten saymayan Topçu, taassubu bir irade hastalığı olarak görür. Serbest düşünmemekte dini fayda uman hurafeci zihniyeti (2017c, s. 34) fikir saplantısına düşmekle eleştirir. Topçu 1968 tarihli bir makalesinde *adeta taassup cihadı yapıldığını* yazar. “*Sahtekâr mürşitlerle dolandırıcı şeyhler ve dervişler alayı yumruk ve tehdit vaveylaları arasında yol almaktadır.*” der. Bu reaksiyonun İslam’ı *tüyler ürpertici bir karanlığa götürdüğü* kanısındadır (2017a, s. 58).

Milletin birliğini bozan yabancı okulların Müslüman ahalide yanlış din eğitimiyle taassuba davetiye çıkardığını yazan Topçu adeta bugünkü laik-dindar kutuplaşmasını öngörmüştür. Bu okullarda batılı zihniyet kalıpları ile yetişen bireyler, değerlerine yabancılaşıp dine düşman kesilirken millet vicdanında bir çelişki doğurmuştur. Kuran kurslarında şeklen eğitilen dindarlar ise bu çelişkiyi görmekte, fakat buna cevap verip fikir üretecek ufka sahip olamamakta ve taassuba gömülmektedir.

“Millet mektebinin bir yanında yabancı ruh aşısı yapan mektepler gönüller fethederken, öte yandan hafız kursları rekor kırarlar. Sonunda millet fertleri arasında ahlak ve ruh beraberliği kalmaz. Kimimizin aşkı kimimizde lanet konusu olur. İki ahlak adeta iki millet ideali yaratır. Biri elbette öbürüne düşman yaşayacaktır.” (2018d, s. 63).

Birçok Müslüman’a göre Batı medeniyeti insanı makineleştirmekte ve manevi ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Topçu’ya göre düşünmeyi günah sayan, sefaleti din diye tanıtan gerilikle taassup, işte bu bahaneye sığınmış durumdadır. Kör ve sağır makine medeniyetine bir karşılık verilecekse gürültü ve nutukla değil ilmi çerçevede verilmelidir. Topçu yobazların eleştirdikleri zihniyetin tuzağına düşerek İslami değerleri maddeleştirdikleri, *iktisat ve toplum gibi çok önemli ve dünyevi konularda hiçbir bilimsel tezi savunmadıkları*, içlerinde yaşadıkları topluma herhangi bir çözüm yolu sunamadıkları tespitini yapar (Topçu, 2017a, s. 3-25). Oysaki İslam’da ilim edinmenin yeri ve kıymeti herkesçe malumdur. Hatta ibadet olarak kabul edilir. Hâlbuki din ile ilim karşı karşıya getirilmektedir. Mutaassıp din adamları *Allah’ın övdüğünün yalnız din ilmi olduğunu* söyler ve doğa kanunlarına bigâne kalır. Topçu’ya göre bu kör düşünce, ibadetlerimizdeki ve pratiğimizdeki bilginin karanlığa düşmesi ve Allah’ın kâinatta barındırdığı binlerce hikmetin (ilmin) inkârıdır. “Bu adamlar, ilme karşı mücadele açmakla ibadetimize engel oluyorlar.” der (2017c, s. 41).

2.2 Şekilcilik

Türk kültür ve tarihinin dilde billurlaşmış ifadelerinden biri “insanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında” atasözüdür ki bununla insanın düşündüklerinin, yapmak istediklerinin kısacası içyüzünün dışarıdan anlaşılamayacağı kastedilir. Sembollere fazla itibar etmekten kaynaklanan bu yan(ı)lış, dini görme duyusuna ve dindarlığı şekle indirgemektedir. Halk dindarlığında sıkça rastlanan bu durum, niyeti dışarıdan okuma kolaylığıdır. Başörtüsü,

sakal, takke gibi kılık kıyafetler; namaz, oruç vb. ibadetler İslam'da ritüele yer verildiğini gösterir ancak gösterişçi dindarlara yönelik "Maun" suresinde de yer alan eleştiri burada başlar: imanın görselliğe feda edilmesi. Bazıları farz da olan bu ritüeller, dinde samimiliğin tek ölçütü haline getirildiğinde suiistimale kapı aralayacaktır. Zira sınırsız emellere sahip insan, dinin şekil boyutunu yaşayarak ve birtakım semboller taşıyarak din dışı faydalar umabilir. Postmodern dönemin imaj odaklı anlamdan uzak anlayışına da uyan böylesi bir şekilcilik dindarlığın yüzeyselleşmesine de işarettir (Özbolat, 2017). Oysaki Topçu'ya göre "Bedenin hareketleriyle övüne övüne cennet aramak" (2017b, s. 127) din gerçeğini anlamamaktır. Belki insanın en karmaşık kognitif süreçlerini içeren dindarlığın hangi güdülerle dışa yansıyacağını kestirmek, hele dini bireyselliğin fenomenleştiği günümüzde, şüphesiz oldukça zordur.

Topçu, mevlit okutmakla veya diz çöküp yemek gibi şekillerle dindar olunamayacağını yazar. Şekilci dindarları, ellerinde tespih dillerinde salâvata rağmen Allah'tan habersiz ve ilahi iradeye kapalı olarak tasvir eder (2018c, s. 69). Zaten o, dindarlığının zorunlu tezahürü olan farzları, genelde gizli ve vecd halinde yapan bir mümindir. Zira din ilmi kalp ilmi olmalıdır. "Kalp ile okunmayan Kuran'dan kim ne anladı?" diye sorar (2017b, s. 133-136). Topçu'da dinin esası, dışarıdan görülmeyen içsel yolculuktur. Öyle ki kanun ve disiplini kabuk, dinin içselleştirme sürecini ise öz olarak kabul eden tasavvuf ekolünü yaşatmak ister. Şekle önem veren "şeriatçılar"ı, dini hayat olarak değil kanun ve disiplin olarak aldıkları için yerer. Hal ehli olan "mutasavvıflar"ı ise şeriata uymakla beraber dinin özünü içsel deneyim (sezgi) ile yaşadıkları için över. "Kavuklular değil, kalpliler din adamıdır." der (2017a, s. 72). "Mübarek Zat" adlı hikâyesinde (2018b, s. 43-63) bir öğretmenin katıldığı sohbet meclisi üzerinden iki dindarlık tipini karşılaştırır. Farklı dini görüşlere tahammülü olmayan şeyh, rakibi olan hoşgörülü bir din adamını gıyabında çekiştirerek onu bazı fıkhi meseleler sebebiyle tekfir eder. O din adamına sempatiyle bakan muallim ise teravihe katılmadığı, namazlarını aksattığı için azarlanır. Yazar okuyucuya "dindarlık yalnız ibadetten mi ibarettir?" sorusunu sordurmaktadır.

Topçu, Kuran okuma ile ilgili görüşleriyle de geleneksel anlayıştan ayrışır: "*Kuran dinlemekten hoşlananların, saygılı saygısız her vesileyle, boş vakitleri dolduran bir eğlence halinde ses güzelliği için okumaları Kuran'a hürmet değildir.*" (Topçu, 2017a, s. 90). Ona göre lâfzen okumaktan ziyade şuur ve iman ile okumak lazımdır. Zaten Kuran; hürmet, merhamet ve hizmet kaideleri ile İslam ahlakının direğini kurmuştur. Topçu dini yozlaşmayı, yüzünden okuduğu halde Kuran'ın ruhundaki bu kaidelerden uzak kalan Müslümanlar üzerinden anlatır.

Şekilci dindarlar, hac ibadetini de Kuran'ın okunmasında olduğu gibi manadan yoksunlaştırıp seyahate dönüştürmüştür. Topçu, dönüşte mümin kardeşlerine merhamet getirmeyen bir hac ibadetini tartışır. "Siz Allah'a iftira ediyorsunuz. Allah böyle bir ibadet emretmemiştir. Haccın manası, ruhsuz bedenlerin sırf mekân değiştirme şeklinde muayyen bir beldeye gitmiş olmaları değildir." der (Topçu, 2017a, s. 69). Müminlerin Allah'ın evinde

toplandıkları halde bir cemaat olamamalarına hayret eder. Hacca rağmen İslam milletlerinin birbirine düşmanlıklarına anlam veremez: “Peygamber ashabı ile hatta yalnız Ebubekir ve Ömer’le bile; İsa havarileriyle büyük bir cemaatti. Hacca giden yüzbinlerce insan cemaat olamıyor.” (2017c, s. 51) der. Hacı olan iki köylüyü karşılaştırdığı 1956 tarihli “Kütük” adlı hikâyesinde (2018b, s. 118) hacılığın toplumdaki yerine değinir. Hacılık statüsünü her seferinde kullanan zengin hacı, yoksul hacıya zulmettiği halde itibar görür. Köyde ibadet anlayışı ahlaki beslememiş, dindarlık yarışa dönüştürülmüştür. Bir başka hikâyesinde ise (2018b, s. 131) köyün delisini minareye çıkararak yazar, ona hutbede duyduğu vaazları tekrar ettirir. Mesaj açık ve nettir: taklit için akla ve düşünceye ihtiyaç yoktur.

Şeklen Müslüman olup manen İslam’dan uzak olanlar için Topçu, “*asıl sapık ve hüsranda kalanlar*” şeklinde ağır ifadeler kullanır. Yalnız beden hareketlerine yaslanarak ibadet edilemeyeceğini, başka din ve inançtan olanlara düşmanlık besleyerek Allah’a yakın olunamayacağını vurgular. *Elhamdulillah Müslümanım* demeyi yeterli gören katı yürekli; İslam’ı yükseltmek için kin, kılıç ve şiddet silahını kullananları *Allah yolunun dışında dolaşan gerçek imansızlar* olarak niteler (2017a, s. 103).

2.3 Din İstismarı

İstismar, Arapça “şamara” (ürün verdi) kökünden gelen bir sözcüktür ve “yararlanma, kullanma, sömürme” anlamları taşır. Sözcük Türk dilinde ise: “1-birinin iyi niyetini kötüye kullanma 2-sömürme” şeklinde menfi bir içeriğe sahiptir (1998). “Din istismarı” şeklinde kurulacak bir terkip ise manevi değer atfedilen mefhumların bireylerin veya grupların menfaatleri uğruna kullanılması, dini kavramların etki gücünden yararlanılması, bu yolla kutsal dışı (profan) çıkarlar elde edilmesi anlamları taşımaktadır. Belirtmekte fayda var ki değerlerin istismarı, doğrudan ve kasıtlı yapılabileceği gibi kültürel kodlara yerleştiği ilk zamanlardaki anlam ve işlevini kaybettiği için *gayri iradî istismar* şeklinde de gerçekleşebilir. Burada dindarın kötüye kastı yoktur; fakat yaptığı eylem, o bilincinde olmasa da nihayetinde dini değerlerin istismarına yol açacaktır. Hatta dindar bu menfi akıbeti görse ve sonuçlarını tecrübe etse bile son tahlilde değişim kabiliyeti kalmadığından ideolojik körlüğe devam edecektir. Esasında taassup ve şekilcilik, sebep; istismar ise sonuç şeklinde bir formül de düşünebiliriz.

Bugün dahi kamuoyunu meşgul eden “*Alışveriş yerinde din adamının ne işi var? Devlet politikasına radyoda Kuran nasıl alet ediliyor? Dua yapılan kürsüde soytarı bezirgânların işi ne? Kitap ticaretinde din âlimi ne arıyor?*” (2017a, s. 68) gibi soruları Topçu 1960’lı yıllarda sorar. Onun hedef tahtasında “*cennet ticareti ile geçinen kaideci ruhsuzlar*” dediği “*bilgisiz din istismarcıları*” vardır. Diğer yandan dini düşüncenin baş düşmanı olması gerekirken halk nazarında dinle büyücülük, falcılık ve üfürükçülüğün yan yana getirilebildiğinden, bazı sahtekâr hoca kılıklı şarlatanların bu işi meslek haline getirdiğinden ve insanların masum duygularıyla oynayıp hilekârlıkta uzmanlaştıklarından, hatta şeyhlik iddiasında bile bulduklarından yakınıdır (2017c). Dine, inançsızlardan çok din içinden görünüp şahsi çıkar hesabı yapanların zarar vermesi bir problem alanı olarak açığa çıkmaktadır. Zira dine meydan

okumak ve dindarları itham etmek için istismarcıların bu vaziyeti, kullanışlı bir argüman oluştururken dine alternatif olabilecek ideolojiler bu zeminden beslenmektedir.

Topçu, din istismarının iktisadi boyutuna sık sık değinir ve kutsal değerlerin metalaşmasına karşı durur. Bazı zenginlerin din maskesiyle iş tuttuğu ve hilekârlık yaptığı iddiasındadır: “Zamanımız, İslam’ı habis yüzlerine maske yapan ve hırslarını tanrılaştıran zenginlerin, haksız ve zalim saadetlerini devam ettirmek için, bir yandan İslam maskesini kullanırlarken öbür taraftan masona da zalime de şerire de ve müraiye de el uzattıkları devirdir.” (2017a, s. 62). Din istismarının ona göre, dilencilik (ticari kazanç) ve büyücülükten (hurafelerle aldatma) başka particilik şeklinde bir başka boyutu daha vardır. Dini duyguları siyasi ikballerine alet ettiğini düşündüğü İslamcı siyasi liderleri kıyasıya eleştirdiği “İslam’ı Sömüren Siyaset” adlı makalesinde Topçu, isim vermeden Milli Nizam Partisi kurucusu Necmettin Erbakan’ı hedef alır: “Halifeyi getireceğini, Ayasofya’yı açtıracağını, hatta meclisi Ayasofya’da toplayacağını söyleyen liderlerden biri, İslam’ın devrimizde benzeri bulunmayan istismarcılığını yapmaktadır... Sen Piyer’i cami ya da meclis yapsalar ne olacak? İçerisinde vatan sevgisiyle kendini fedaya hazır başlar yükselmedikten sonra...” (2017a, s. 118).

3. Reaksiyona Karşı Aksiyon: Hareket Dindarlığı

Topçu’ya göre İslam, hareket (aksiyon) dinidir ve İzmir’de iken çıkarmaya başladığı fikir ve sanat dergisine de “Hareket” adını verecektir. Topçu, İslam’ın ilk günlerindeki iman ve aksiyonu, Türk-İslam düşüncesinin meyvesi tasavvufu ve Blondel’in hareket felsefesini sentezler. Modern çağ insanın gündelik yaşamına yansıyan felsefi bir problem olarak düşündüğü madde ile ruh arasındaki dengenin bozulması üzerine kafa yoran Topçu, Türk milleti namına çözümü aksiyon temelinde bir din anlayışında bulacaktır. Bunun için “*hareket dindarlığı*” olarak kavramlaştırdığımız dindarlık tarzını işe koşar. Ne var ki Aristo metafiziğine yaslanan skolâstik düşünceden Doğu da nasibini almıştır ve buhrandan kurtulmak için bu toprakların mayasına has bir “Anadolu Rönesansı” gerekecektir. Anlaşıldığı üzere Topçu felsefesi senkretik bir yapı arz eder ve terkipçidir (İrğat, 2017). Zihniyet ufku kadim çağlardan günümüze “isyan ahlaki”ni temsil eden tüm bir mefkûreyi kapsar. Yoksa gelenek olduğu gibi tevarüs etmemelidir. Bu anlamda ise seçicidir. Eflatun, Gazali, Hallac, Fatih, Mehmet Akif, Hüseyin Avni aynı potada eritilir; onların isyanı dini düşünceye miyar olur.

Batıda gittikçe güç kazanan materyalist-pozitivist akımlara reaksiyonla mukabele etmek yerine Topçu, onları maneviyatçı-ruhçu bir hareketle karşılayacaktır. Hocası Blondel’in öncülük ettiği “*Hareket Felsefesi*”ni ve Hallac-ı Mansur’un aksiyonunu (isyanını) kendi nazariyesi haline getirip içselleştirir. Blondel’in “*Nerede yürünürse Allah oradadır; durduğumuz yerde o yok olmuştur*” sözünü aktaran Topçu, “bütün ruh” ve vücuduyla hareket eden insanın Allah’a, yani hakikatlerin hepsine ulaşacağı kanısındadır. Ona göre, yalnız hissetmek, yalnız zekâ ile ölçmek, yalnız beden ihtirasları ile kımıldanmak Hakk’a ulaştırmayacaktır (2018c, s. 90). Anlaşıldığı üzere Topçu’da en üst yaşam gayesi Allah’a ulaşmaktır. Tüm insanlar için ortak ve gizemli bir sezgi olarak içimizde O’na çağırın bir ses

taşınır: “kalp” (Topçu, 2017b, s. 135). Topçu, kalbin ve ruhi melekelerin tümünün hareketiyle bu maksada ulaşılacağını düşünür.

Topçu'nun aksiyon düşüncesini anlamak için belki de en iyi örnek Akif'tir. Zira Mehmet Akif adıyla müstakil bir eseri de vardır. Şairin “*Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım*” dizesi isyana dayalı hareketin veciz bir ifadesidir. Bu amaçla mücadelesini ve dindarlığını örnek aldığı Mehmet Akif'i aksiyon adamlığının kilometre taşı yapan Topçu, onu ideolojik olarak (isyana ahlakı, milliyetçiliği, muhafazakârlığı, inkılâpçılığı ile) kendi safında görür. Akif'in Cumhuriyet Türkiye'sinde yapılan şekil ve madde inkılâbını yeterli görmediğini, ruh ve ahlakta da inkılâp istediğini yazar. Onu, neyi savunduğunu bilmeyen şuursuz Müslümanlardan (kendi tabiriyle dincilerden) ayırır ve onun yalnızlığını da kendi durumu ile özdeşleştirir (2013). Tıpkı Akif'te olduğu gibi yaşamının sonlarına doğru hüznü ve yalnızlık hissi kesifleşecektir.

Yarıncı Türkiye'yi bir proje olarak gören Topçu, bu projede gönüllü çalışacak ideal ve sorumlu insanı anlatırken bir ahlak tezi sunar. Buna göre gönüllü olduğu halde sorumlu olamayacak bireylerin vasfını sıralar ve özgürlük vurgusu yaparak “amaçsız ahlaklılık” tehlikesi üzerinde durur:

Ahlâklı adam ne kadar fedakâr nefisli, ne kadar kendinden geçmiş engin ruhlu olursa olsun, her şeyden önce hareketlerinin hangi gaye için ve kim için olduğunu bilen insandır. Biz ne için ve kim için çalıştığını bilen insan istiyoruz. Gözlerini kapayıp vazifesini yapan cemiyet gönüllüsü, köle ahlâkı yaşatan bu namuslu adam, bizim için hem bir şuursuz hem de tehlikeli bir oyuncu, bir zorbaya esir ve esire zorba olabilir (Topçu, 2018d, s. 30).

Bu satırlar âdeta gelecek konusunda kâmil bir uyarıdır. Görece ahlaklı ancak iradesini kullanma noktasında başkasının ipleri ile yönetilen dindar, Topçu'nun savunduğu aksiyoner dindar olamaz. “*İradenin hürlüğü*” ve “*isyana ahlakı*” metaforu, bu mesele ile çok daha iyi anlaşılabilir. Çevresince ahlaklı tanınan, iyi eğitim almış, işlerini yapma hususunda becerikli bireylerin Topçu'nun deyişi ile “*isyana ahlakı*”na sahip olamadığı, hür vicdan taşımadığı durumlarda, ne tür tehlikelere sebep olabilecekleri yakın geçmişteki “15 Temmuz” olaylarından da analiz edilebilir. Topçu'nun “amaçlılık tezi” bu noktada sağlıklı bir okumaya yardımcı olacaktır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Dünyada ve ülkemizde ahlakı iskalayan, yalnız ritüeli merkeze alan dindarlık tutumları bir problem olarak görülmektedir. Şekle indirgenen din anlayışının, şiddet diliyle savunulduğu durumlarda toplumsal varoluşa tehlike arz ettiği belirtilmiştir. Bu görüşe göre tahkike (sorgulanmış gerçekliğe) ulaşamamış dindar birey, dinle kolaylıkla manipüle edilmektedir. İslam özelinde düşünülecek olursa ne yazık ki Müslümanlar aldanmaya ve aldatılmaya hazır hale gelmektedir. Diğer yandan manevi değerlerin istismar edilmesinde belki de en büyük tehlike, yeni nesillerin dini ve milli kültüre yabancılaşmasıdır. Zira kültürün sürekliliği insanların en hassas olacağı yanıdır ve tüm modern değişimlere rağmen din yok olmamakta,

hatta eskiye oranla özneleşmiş bireyin manevi arayışını arttırdığı bile söylenebilir (Kirman & Sarı, 2019). Diğer yandan İslam coğrafyasının yüzleşmek zorunda olduğu bir taassup sorunu vardır. Çünkü dindarlık iddiası ve söylemi ile birtakım silahlı ve silahsız örgütler bu çürük zeminden beslenmekte, İslam algısına hiç olmadığı kadar büyük zararlar vermekte, toplumsal bünyede yaralar açmaktadır. Bu durum, İslam dini esaslarından mı kaynaklanmaktadır, yoksa Müslümanlar mı dini yanlış tevil etmektedir? İletişimin ve enformasyonun kıtalar aştığı ve cebe girdiği yeniçağda, görsele dayalı popülerlik hâkimiyetini ilan etmişken ve toplumsal gerçeklik sanal mekânlardan şekillendirilirken bu sosyal değişimlerden din başta olmak üzere toplumsal kurumların etkilenmemesi söz konusu olamaz. Bu sosyal realiteye yine tutuculuk ve reaksiyon ile cevap verilirse Müslümanların kazançlı çıkmayacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu konudaki görüşlerden biri İslam'ın günümüze gelene kadar çeşitli hurafeler, kendinden önceki gelenekler ve son olarak da modern ihmaller yoluyla yozlaştırıldığıdır. Denebilir ki eserlerinde kültürel varoluş sancıları gördüğümüz Topçu, kafa yormuş olduğu toplumsal problemlere özgün ve müstakil çözümler geliştirmeyi başarmıştır.

Topçu, toplumsal eleştiri gibi çokça ihmal edildiğini düşündüğümüz bir alanda İslami camia içindeki boşluğu doldurmuştur. Hatta içinde bulunduğu camiyi eleştirdiğinden bu, özeleştiri de sayılabilir. Yıkıcı olmayan eleştirinin bir yapının derinlik kazanması ve terakki edebilmesi için ön şart olduğu kabul edilirse yaptığı işin değeri daha iyi anlaşılacaktır. Türk toplumunu atalet içinde görmek istemeyen Topçu, dini “küçük dünyalar”ına hizmete koşan istismarcılar ile aynı dünyayı paylaşmak istemez. İslam'ı emir ve yasaklardan ibaret gören ve şekle indirgeyen mutaassıp dincileri tasavvuf cephesinden topa tutar (Öğün, 1992). Onları dinin özünü anlamamakla; hürmet, merhamet, hizmet gibi Kur'ani kaideleri unutturmakla suçlar. Hac, namaz vb. ibadetlerin anlamsızlaşmasından, toplumsal yaşama hâkim olan maddecilikten, dinin siyaset ve ticaret esnafının elinde değersizleştirilmesinden şikâyetçidir. Batı zihniyetini sorgusuz sualsiz kabul eden yabancı okulların ve yalnız ses sanatkarı yetiştiren Kur'an kurslarının toplumu ikiliğe mahkûm ettiğini ve millet olmanın önünde engel teşkil ettiğini söylerken bugünkü laik-dindar gerilimini öngörür. Zira sarkaç hangi açıdan bırakılırsa karşı tarafta aynı açığı yapacaktır (2018d, s. 106). Vülger materyalizmi rehber edinen cumhuriyet elitlerine alternatif mahiyette ruh cephesi dediği maneviyatçı bir ekolün inşasına çalışan Topçu, dini kendi özel sahasına hapseden materyalizmi baş aşağı çevirerek toplumun merkezine din ve ahlaki yerleştirir. Bilimsel faaliyeti, teknik unsurları ise ihmal etmeden kendi özel alanlarına münhasır düşünür.

Topçu aksiyonerdir ve yalnız problemi tespit etmekle kalmaz. Onun eserlerinden “hareket dindarlığı” olarak kavramlaştırdığımız bir dindarlık biçimi ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışın “millet mistikleri” tarafından tecrübe edilen ve toplum için bir ideal öngören orijinal bir yönü vardır. Bu dindarlık tarzının anahtar kelimeleri *ahlak*, *ilim* ve *tasavvuf* olarak sayılırsa yalnız geleneğe yaslandığı vehmedilebilir. Ancak bununla geleneğin kalıp yargıları sorgulanmakta, bireyin ve toplumun psiko-sosyal yapısı yeniden inşa edilmektedir. Topçu'ya göre bugün bir istismar devri yaşanmaktadır ve bu dönem tasavvufi din anlayışının yol göstericiliğinde ilim ve felsefe hareketiyle aşılabacaktır. O, pek çok dindarın zihninde yer ettiği

şekliyle İslam'ın yalnızca kutsal gün ve yerlere, birtakım sembollere atfedilerek yaşandığı daraltıcı zihniyeti sorgulamıştır. Onun dindarlığında akış içindeki hayatın bütünü, tüm doğallığıyla ve özgür bir ruhla yaşanmıştır. Özetle Nurettin Topçu; Allah'a ulaşmayı gaye edinen “hareket”in önündeki taassup, şekilcilik, samimiyetsizlik gibi engelleri “*isyan ahlakı*” ile ortadan kaldırırken milleti için ruhtan başlayıp maddeye uzanan tekâmülcü bir “*dönüşüm*”ü öngörmüştür.

KAYNAKÇA/REFERENCE

- Bahadır, A. (2002). İnsanın Anlam Arayışı ve Din. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hoffer, E. (1995). *Kesin İnançlılar*. (Çeviren: E. Günür) İstanbul: İm Yayın Tasarım.
- İrğat, M. (2017). *Nurettin Topçu ve İrade Davası*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Kara, İ. (2013). *Nurettin Topçu, Hayatı ve Bibliyografyası*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kirman, M. A. (2016). *Din Sosyoloji Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kirman, M. A., & Sarı, H. (2019). Post-Seküler Toplumda Anlam Arayışını ve Tasavvufu Yol Metaforu Üzerinden Okumak. V. Ertit, & M. A. Kirman (Ed.), *Sekülerleşme Tartışmaları*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Öğün, S. S. (1992). *Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özbolet, A. (2017). Postmodern Dünyada Din: Yaygınlaşan Dinsellik, Yüzeyselleşen Dindarlık. *Journal of Islamic Research*, 265-278.
- Stark, R., & Bainbridge, W. (1985). *The Future of Religion: Secularization, Revival, and Cult Formation*. Berkeley: University of California Press.
- Şehsuvaroğlu, L. (2011). *Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu*. Ankara: Elips Yayınları.
- Topçu, N. (2017e). *Ahlak Nizamı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2018c). *Amerikan Mektupları Düşünen Adam Aranızda*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2006). *Bergson*. İstanbul: Dergah yayınları.
- Topçu, N. (2018c). *İradenin Davası, Devlet ve Demkrasi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (1968). İslam Dünyasının Uyanışı. *Hareket*, III/35, 1-2.
- Topçu, N. (2017a). *İslam ve İnsan, Mevlana ve Tasavvuf*. İstanbul: Dergah yayınları.
- Topçu, N. (2015). *İsyan Ahlakı*. İstanbul: Dergah yayınları.
- Topçu, N. (2017c). *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergah yayıncılık.
- Topçu, N. (2013). *Mehmet Akif*. İstanbul: Dergah yayınları.
- Topçu, N. (2017d). *Millet Mistikleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2014). *Sosyoloji*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2018b). *Taşralı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2018a). *Türkiye’nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2017b). *Var Olmak*. İstanbul: Dergah yayınları.
- Topçu, N. (2018d). *Yarınki Türkiye*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Abstract

Insider Criticism of Religiosity in Turkey:

Nurettin Topçu and the Actionary Religiosity

The loss of social cohesion by living religiousness in the form of fanaticism is a phenomenon observed both in the world and in our country. In this study, Nurettin Topçu's understanding of religion and morality which is situated against exploitative and formative religiosity was investigated. The critique of religiosity which constitutes the basis of the interpretation and comprehension of this original view is examined. Effects of the reactionary attitude (fanaticism) and formative religiosity that led to narrowing of thought which facilitate the exploitation of religion is emphasized. It can be said that the author far saw stiffness of Muslims between positivism and dogmatism in Turkey in last thirty years especially as it reflected on media agenda as secular-religious conflict. In addition, the solution to the question of worship-moral dichotomy in the content of the term 'religious' was sought from the Topçu's perspective. It is seen that Topçu presented a philosophical-sufism composition that would correspond to the modern individual's search for truth as a solution to the problems experienced. A type of religiosity, which we conceive as the 'actionary religiosity', emerges from the thought and analysis of the 'morality of rebellion' which is formed on the basis of the free will.

In the study, three dimensions of religiousness, which are represented negatively by the works of Topcu, were analyzed: with his words; fanaticism accompanied by superstitions, soulless formalism highlighted by sole precepts, exploitation caused by social legitimacy of religion and fed by ignorance. Thus Topçu has filled the gap in the Islamic community in an area that we think is neglected a lot like social criticism. In fact, since it criticizes the community, it can be considered self-criticism. If it is accepted that non-destructive criticism is a prerequisite for the depth and advancement of a structure, the value of its work will be better understood. Topçu, who does not want to see the Turkish society in a state of laziness, does not want to share the same world with the abusers who serve the religion for their small world. He gets very angry with those who see Islam as an order and prohibition; He accuses them not understanding the essence of religion and forgetting the Qur'anic rules such as reverence, mercy, and service. He complains about the meaninglessness of worship such as pilgrimage and prayer, the materialism that dominates social life, and the devaluation of religion in the hands of politics and trade tradesmen. He predicts today's secular-religious tension when he says that foreign schools that accept the Western mentality without question and the Qur'an courses that train only vocal artist condemn society to duality and constitute an obstacle to being a nation. In fact, this is a cyclical problem that feeds each other.

He explains power that connect human soul deeply to universe and quest for truth with the concepts of action and rebellion. What Topçu wants to accomplish is to protect religion which is the infrastructure of the spirituality of society, therefore inner harmony of individual, thus not to reduce it from its unique position to the worldly domain. It can be said that he separates sacred which he sees as connected to everything especially to morality, from all other social institutions and attaches a different and special importance to it.

Keywords: Religiousness, action, exploitation, Nurettin Topçu, morality of rebellion